

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

חיוב עלייה
לרגל באהל
מועד,
במשכן
שילה ובנוב
וגבעון

יום שלישי יד אדר א

חגיגה דף ו

להצטרפות לקבלת החידוש
a8843414@gmail.com

הוכחת המהרצ"ח שעלייה לרגל נהגה קודם בית המקדש

במשנה בתחילת מסכת חגיגה (ב.) תנן: הכל חייבים בראייה חוץ מחרש שוטה וקטן... איזהו קטן, כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו, ולעלות מירושלים להר הבית, דברי בית שמאי. ובית הלל אומרים, כל שאינו יכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית, שנאמר (שמות כג יד) "שלוש רגלים" [- הראוי לעלות ברגליו חייב הכתוב, וכיון דגדול פטור מן התורה, קטן לאו בר חינוך הוא].

ובגמרא (ו.): השיב רבי תחת בית הלל, לדברי בית שמאי [- שקטן חייב בחינוך אף שאינו יכול להלך ברגליו, כל כמה שיכול לרכב על כתפו של אביו], "וחנה לא עלתה, כי אמרה לאישה, עד יגמל הנער והביאותיו" (שמואל א' א כב) - והא שמואל דיכול לרכוב על כתיפו של אביו הוא. דהיינו שמוכח מכך ששמואל לא היה מחוייב לעלות לרגל, אף שיכול היה לרכב על כתף אביו, ומוכח כדעת בית הלל שכל שאינו יכול להלך ברגליו פטור מראייה. ומיישבת הגמרא, שחנה ראתה בשמואל 'מפנקותא יתירתא' וחששה לקחתו לירושלים שמה יסתכן בדרך.

מהמו"מ בסוגייתנו הוכיח המהר"צ חיות (ח"א סימן ז) לספק שנסתפק השואל אם מצות עשה של עליה לרגל ג' פעמים בשנה נהגת רק בירושלים במקום הנבחר, או גם בשילה ונוב וגבעון. בתשובתו מעיר המהרצ"ח שבעיקר השאלה כבר העירו רבי חיים נתן דמביצר מקראקא, וכתב שכבר נסתפק בזה הזרע אברהם. והמהרצ"ח כותב שמסוגייתו מוכח להדיא שכבר בזמן שילה היה חיוב לעלות לרגל. שכן הגמרא מוכיחה כדעת ב"ה מכך שחנה לא עלתה עם שמואל לרגל, אף שהיה יכול לרכב על כתפי אביו, ואם אכן כלל אין חובת עלייה לרגל קודם בנין בית המקדש בירושלים - לא קשה מידי. המהר"צ חיות אף מוסיף ומביא את לשון המדרש שמואל המובא באברבנאל שם, שהיה הולך בכל שנה בדרך אחרת "בשביל שישמעו ישראל ויעלו עמו לרגל" - הרי שהלשון משמע שאכן בעלייתו זו קיים מצות עליה לרגל, ומוכח שאף בשילה נהגה מצווה זו. [וכן הוכיח באמבוהא דספרי (על ספרי זוטא פ' בהעלותך עמוד ס). ואמנם מה שהשווה המהר"צ חיות את המידות וכתב בפשטות שדין שילה ודין נוב וגבעון שווים, מצאנו מי שחילק בין הדברים].

חילוק הפנים יפות בין שילה לנוב וגבעון שרק בשילה היתה עליה לרגל

בסוף פרשת פנחס כתיב (במדבר כט לט): "אלה תעשו לה' במועדיכם, לבד מנדריכם ונדבותיכם לעולותיכם ולמנחותיכם ולנסכיכם ולשלמיכם". ופירש רש"י: אם באתם לדור קרבנות ברגל... נדרים או נדבות שנדרתם כל השנה - הקריבום ברגל, שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקריב נדריו ונמצא עובר בבל תאחר.

והקשה הפנים יפות, מדוע הוצרך רש"י לתת טעם 'שמא יקשה לו' וכו', הרי בלאו הכי אם לא יקריב הקרבן ברגל, יעבור עכ"פ על עשה, וכמבואר בגמרא בראש השנה (ו.) שאף שבל תאחר אינו עובר אלא אחר ג' רגלים, מכל מקום כיון שעבר רגל אחד עובר בעשה. וכו"נ בשאלה זו ולבסוף הסיק שאפשר לומר שפסוק זה עוסק גם ב"ד שנים של ירושה וישיבה מיד עם כניסתם של בני ישראל אל הארץ, וכן בנוב וגבעון, שבזמנים אלו כיון שלא היה הארון קבוע - לא היה חיוב לעלות לרגל.

ואמנם מסייג הפנים יפות את דבריו, שכל זה אינו אלא ביחס לאותם השנים, אך בזמן שהיה המשכן בשילה, שם נראה שנחלקו המפרשים אם היה חיוב עלייה לרגל. שכן בפסוק בשמואל (שמואל א' א ג) נאמר על אלקנה: "ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להתשחוות ולזבוח לה' צבקות בשילה", ונחלקו המפרשים בביאור זמן זה 'מימים ימימה', אימתי היה אלקנה בא למשכן שילה. הרד"ק מפרש, מימים ימימה - משנה לשנה, וכמו שנאמר (פסוק ז): "וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה בבית ה'". אמנם התרגום יונתן תירגם: מזמן מועד למועד. ובעקבותיו פירש רש"י: היה עולה מזמן מועד למועד לשילה. [והאברבנאל שם הסתפק בזה וכתב, מימים ימימה, פירוש שנה בשנה, והיה עולה בחג האסיף שהוא זמן השמחה. או יהיה פירוש, ממועד למועד ומרגל לרגל, שהיה הולך לשילה שלש רגלים בשנה. ומכל מקום הסיק שהפירוש הראשון יותר נכון, מכח המבואר בהמשך הפסוקים "וכן יעשה שנה בשנה"].

וביאר הפנים יפות שנחלקו בנידון זה האם היתה חובת עלייה לרגל במשכן שילה, והטעם שלא לחייב בעלייה לרגל, אף שמשכן שילה היה הארון קבוע שם. משום שבמצוות עלייה לרגל נאמר (דברים טז טז): "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלקיך במקום אשר יבחר" וגו', ו'מקום אשר יבחר' הוא בית הבחירה, דהיינו בית עולמים דוקא.

וכן דקדק בספר שלמי חגיגה (חגיגה ו.) מדברי רש"י (דברים יב ה) על הפסוק "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה", פירש 'ש'לשכנו תדרשו' - זה משכן שילה. ואם כן רש"י לשיטתו ס"ל שאף משכן שילה הוא בכלל מקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם, והוא הדין שיהיה חיוב עלייה לרגל במשכן שילה.

ביאורי המפרשים בעליית אלקנה 'מימים ימימה' והנפק"מ לענין מצות עליה לרגל

ובספר מגדים חדשים (חגיגה ו.) העיר על ראיית הפנים יפות מדברי הרד"ק, שהרי אף שלא עלה אלא פעם אחת בשנה, עדיין יתכן שהיתה פעם זו ברגל כדי לקיים מצות עליה לרגל, וכפי שמצאנו

ובאמת במדרש שמואל (א ח) "ויהי היום ויזבח אלקנה" וגו', רבי יהושע בן לוי אמר, זה יומא של עצרת. והביאו הרד"ק שם. וכן באגדת בראשית (כט ב) אמרו: "ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה" - זה הפסח. אמנם יישב בפשטות שהפנים יפות הכריח שלדעת הרד"ק אין מצות עלייה לרגל, שכן אם מחוייב בעליה לרגל מדוע עלה רק פעם בשנה אף אם עלה ברגל, הלא חייב לעלות בכל ג' רגלים.

ובאמת האלשיך בפירושו לשמואל שם עמד על הערה זו מדוע לא עלה אלקנה לרגל אלא פעם בשנה, וביאר עפ"ז את לשון הפסוק שם: "ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחות ולזבוח... ושם שני בני עלי חפני ופנחס כהנים לה", וצריך להבין השייכות בין תחילת הפסוק וסופו. אמנם, אומר האלשיך, הוקשה לפסוק מדוע באמת עלה אלקנה לרגל רק מימים ימימה, כלומר פעם בשנה, ולא שלש פעמים בשנה בכל רגל ורגל. ועל כך משיב הפסוק, ושם שני בני עלי חפני ופנחס, והיה קץ אלקנה לראות את מעשיהם הבלטי טובים ג' פעמים בשנה.

ובספר מאור יעקב לרבי יעקב מאיר בידרמן ציין לדברי התנא דבי אליהו רבה (פ"ח) שם מבואר שהיה אלקנה עולה לשילה ארבע פעמים בשנה, שלשה מן התורה ועוד אחת שקיבל על עצמו בנדבה. וכ"כ בפירוש רבינו ישעיה בשמואל שם, שמלבד שלשת הרגלים שהיה עולה היה לו נדר נוסף שיעלה עוד פעם בכל שנה ושנה הוא וביתו [ובזה יתיישב לשון הפסוק 'כן יעשה שנה בשנה' גם אם ננקוט שהיה מחוייב לעלות ועלה ג' פעמים בשנה, שכן הפסוק מתייחס לפעם הנוספת שקיבל עליו בנדבה].

דעת הרמב"ן שלא היתה עלייה לרגל באהל מועד שבמדבר

ואמנם מלבד נידון זה דנו עוד המפרשים אם היתה חובת עליה לרגל באהל מועד במדבר, והרמב"ן (דברים יב ח) כתב בפשיטות ש"אפילו ברגלים לא נתחייב לבוא שם" - דהיינו לאהל מועד. ועוד כתב הרמב"ן בביאור הפסוק (דברים טז יא) "ושמחת לפני ה' אלקיך... במקום אשר יבחר ה' אלקיך לשכן שמו שם", וכן בביאור הפסוק (שם פסוק טז): "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך... במקום אשר יבחר": ולא ידעתי אם לומר כי לאחר שיבנה בית המקדש לא נאסף להקריב קרבנות הרגלים אלא במקום ההוא אשר יבחר ה' - דהיינו שבא למעט שיהיה אסור להקריב קרבנות הרגלים בבמה. או שיבאר כאן שלא יתחייבו לעלות לרגל עד אשר יבחר ה' מקום לשכנו שם.

ומה שנסתפק הרמב"ן אם בא הכתוב לומר שלא יתחייבו לעלות לרגל עד אשר יבחר ה' מקום לשכנו שם, יש לדון על מה כוונתו, שכן בפשטות כוונתו אף למשכן שילה, וכסברת הפנים יפות ש'מקום אשר יבחר' היינו בית עולמים דוקא. אמנם בספר מגדים חדשים (שם) העיר מדברי הספרי בפרשת ביכורים (דברים כו ב, הו"ד ברמב"ן ריש פרשת כי תבוא) שדרש את הפסוק "והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך לשכן שמו שם" - זה שילה ובית עולמים. ואם כן כשמיעט הרמב"ן בדרשת הכתוב שלא יתחייבו לעלות לרגל 'עד אשר יבחר ה' מקום לשכנו שם', יתכן שלא נסתפק אלא על אהל מועד ונוב וגבעון אך לא על משכן שילה. ובביאור החילוק בין שילה לנוב וגבעון, כתב שם הרמב"ן שבשילה היה בית שלא בנים כמו בבית עולמים משא"כ בנוב וגבעון.

ראיות האמרי אמת והגרי"ז לעלייה לרגל באהל מועד ובמשכן שילה

ובמאסף ישורון (ח"ט עמוד שכה) הובא בשם מרן הגרי"ז, שהוכיח כצד זה שיש חובת עליה לרגל גם במשכן שילה, מהכתוב בתהילים (קכב ג) "ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדיו", ופירש רש"י: ירושלים הבנויה, כשיבנה שלמה בנו בית המקדש כו', כעיר שחבורה לה יחדיו כשילה. והרי בפסוק שם מוזכר גם "שם עלו שבטים שבטי קה", וביאר הגרי"ז שכוונת רש"י שירושלים תהיה דומה בזה לשילה, שיהיה בה מצות עליה לרגל כמו בשילה ולא כפי שהיה עד עתה בנוב וגבעון.

ובמכתב אותו כתב האמרי אמת מגור לרבי מנחם זמבה על דבר הוצאת הספר 'גור אריה יהודה' (חידושי בנו של רבי מנחם שנפטר בדמי ימיו, המכתב נדפס בראש הספר, ובמכתבי תורה מכתב ס), הוא מציין שהשפת אמת הרבה לדון אם היה חובת ראייה בשילה ונוב וגבעון, ודקדק השפ"א ממה שאמרו במנחות (כט). בדרשת הכתוב "על השולחן הטהור" שמשמע שהיה יכול לקבל טומאה, ועל כרחך שאינו כלי העשוי לנחת, ומלמד שהיו מגביהין ומראים את הלחם לעולי רגלים ואומרים להם ראו חיבתכם לפני המקום. והרי קרא זה איירי באהל מועד שבמדבר, ומוכח דלא כדעת הרמב"ן, אלא היו עולי רגלים אף במדבר. [ובחידושו (מנחות צו): העמיד השפ"א את הדברים כקושיא על דברי הגמרא, שהרי במדבר לא היו כלל עליה לרגלים כמ"ש הרמב"ן. וביאר שתיבת 'הטהור' מיותרת ובאה ללמדנו שהשולחן בבית המקדש יהיה ראוי לקבל טומאה מטעם זה]. ומדברי האמרי אמת מבואר שהשווה דין שילה לדין אהל מועד שבמדבר ולדין נוב וגבעון, ולעיל נתבאר שיש מקום לחלק בין הדברים. ושוב הוסיף להעיר מסוגיית הגמרא בחגיגה שמשמע שהיה חיוב עליה לרגל במשכן שילה.

יישוב הראיה מחגיגה ותמיהת המשכנות יעקב על דברי הרמב"ן

ובעיקר ראיית האחרונים מסוגיית הגמרא בחגיגה, כתב בספר גבורת יצחק להסיר חומר הקושיא מעל דברי הפנים יפות שפירש בפשטות שדעת הרד"ק שלא עלה אלקנה לרגל, שסובר הפנים יפות שאף שלא היה חיוב לעלות לרגל אך מכל מקום אם עלה שפיר קיים מצות עליה לרגל. ואכן היה עולה אלקנה משנה לשנה כדי לקיים מצות עליה לרגל, אך לא עלה בכל ג' הרגלים כיון שלא היה מחוייב בדבר. ועל כך הקשתה הגמרא שהיה לאמו להעלות לרגל כדי שיקיים מצוה זו. אמנם יישובו דחוק מאד כי כשם שאלקנה לא עלה אלא פעם בשנה ולא חשש לקיים המצוה ג' פעמים בשנה, לא יקשה כל כך אם לא קיים מצות חינוך בבנו במצוה זו שאינו מחוייב בה.

"ולא ידעתי
אם לומר כי
לאחר שיבנה
ביהמ"ק
לא נאסף
להקריב
קרבנות
הרגלים אלא
במקום
ההוא. או
שיבאר כאן
שלא יתחייבו
לעלות
לרגל עד
אשר יבחר
ה' מקום
למשכנו שם"

החידוש היומי מוקדש
ברגשי הערכה
לתמכין דאורייתא
הרה"ג שליט"א
על שהניף ידו בתרומה
נכבדה